

Čudno je to, pomalo, ali ovde se gošnja doba računaju od jeseni. Zato kada se spremate na put s namerom da severnu granicu pređete kod Kelebije ili Segedina, konačno svedjete gde, svi nalaze za potrebno da vas upozore: putujete u jesen. Te štedre informacije pružite vam čak i bogato ilustrovani vodiči odštampani na srpskohrvatskom jeziku. U jednom od njih, sa veoma nepretencioznim nazivom „Korisna znanja o Madarskoj“, nekako odmah pošto ga otvorite, naći ćete na ovu rečenicu: „Jedno od obeležja madarske klime je dugotrajna, blaga sunčana jesen, „babino leto“, kada dozreva voće...“. I jasno je da tako naružani, zapravo polupripremljeni, krećete u ovu zemlju blago ustaljenih ravnicu, koja vas uvek dočekuje „parčem hleba i parčem duše“, punim srcem, još malo pa poklićom: napred put jedne jeseni koja je, možda, nekako drugojačija od naše; hajde da vidimo kako tamo rude kesten i vres, nisu li senke nekako duže i sivlje!

Ma koliko to bilo grubo i surovu, ali putnik, namernik ili nenamernik, uvek želi da novu, njemu dotle nepoznatu, zemlju počne da upoznaje od glavnog grada. Možda je to, u ovom slučaju, opravdanije nego inače. Jer sami naši severni susedi kažu, možda parafrazujući Kralja-sunce: Budimpešta — to je Madarska“. Dakle, probajmo, pokušajmo da otkrijemo tajne, obične, jednostavne, svakodnevnog ovoga grada.

U Budimpešti se, svakako, možda najbolje proveriti i dokazati prastara izma da sud o nekome ili nečemu ne treba donosi naprečac. Zašto? Pa odgovor je sasvim jednostavan. Zahuktala „dizelka“, vukuci umornu kompoziciju „panonije-ekspresa“, prevareće vas stotinu puta produčeće vas budimpeštanskim predgrađima. Dva miliona ljudi gradi ovde državu prelaznog perioda — dva miliona dnevno prolazi ulicama i sokacima. Ali ne i ovim sumornim-sivim predgrađem pokrivenim čadu. Zato; nemojte na svakom zaokretu šina između ulica, koloseka, dimnjaka i žica električne železnice, oblačiti svoj kaput. Sačekajte strpljivo da voz stane. I ne ogrešite se svojim mislima o grad Arpada.

Naizgled Budimpešta je miran, veliki grad. Kao teško, debelo more koje je prislika bonaca. A, u stvari, nije. Grad je to koji ima, kako se to primio jedan moj poljski prijatelj, više spomenika od Rima. Grad koji je obale Dunava prelistao mostovima Petefija, Slobode, Jelisavete, Sečenija, Margarete i Arpada. I na trenutak vam se učini da ćete istoriju ove zemlje naučiti hodeći od jednog do drugog prebrodnog mesta ili shvataći psihologiju ljudi koji su porušili zgradu nacionalnog teatra da bi ispravili tramvajске šine, izgradili podzemni prelaz i srećnije regulisali saobraćaj. A nije tako. Kriju u sebi i Budim i Pešta daleko većih iznenađenja.

Ne treba ići u Pariz da se vidite za zaljubljeni, šćućureni, parovi u dokaptavanju, pod mostovima. Ovde to možete videti na stepenicama pored Jelisavetino mosta, jer tu sunce izmamjuje i najsriknjeniju tajnu. Ne treba slušati „Karmen“ da biste videli žene koje puše na ulici. Ovde to čini sasvim mirno prodavačica cveća, domaćica napunjenih korpi, kurirka raznoseći poštu. U ovom gradu ne treba dokazivati ravnopravnost, jer žene rade sve. Ne iznenađuje se ako vam vrata takšija, ljubaznim smeškom otvori — taksistkinja, ne začudite se što je žena odžačar, molar, zidar, vozač tramvoja, ili što predstavnik slabijeg pola reguliše saobraćaj. Naši susedi kažu da su žene strožije, odgovornije, pedantnije i preciznije u obavljanju

ruža za adija

miroslav radonjić

ljanju zadataka. Zato su im, bez sumnje, poverili dužnosti kontrolora, arinika, crtača „zebrni“, aranžera izloga, ali i dirigenta, režisera i ministara. Na moje pitanje puno čuđenja (sva sreća samo u početku) jedna od mnogih drugarica-režisera odgovorila mi je: „A, zar mi nismo u stanju da napravimo i 'bolje predstave od naših kolega?“. Video sam „njenu“ predstavu, istina u provinciji, a video sam „njegovu“ u Budimpešti. Bez ikakvih predrasuda i dvoumljenja glasao sam za njene „rediteljske cake“. Možda je njen prestonički kolega u ovom slučaju zadremao na lovorikama.

Ne treba ići, kažem, predaleko od svoga grada. Zbog puno čega. Možda i zbog kulture. Zbog galerija, škola, muzeja, pozorišta, koncerata. Skolstvo, ili konkretnije visoko školstvo, ono što mi nazivamo fakultetskim obrazovanjem, regulisano je ovde veoma jednostavno. Ne znam da li i dobro. Naime, država želi da školuje i okvalifikuje onoliko kadrova koliko joj je u određenom trenutku potrebno. Uslov: što je moguće bolji uspeh u srednjoj školi. Upoznao sam jednu devojku koja je godinu dana radila kao tkalja čekajući, uporno, da sa svojom maturskom peticom konkurise za upis na katedru psihologije. Uspela je. Sada joj profesori upisuju najviše ocene u indeks. I baš to je bio razlog da poverujem kako će ova ikalja-psiholog postati jednog dana, najverovatnije profesor univerziteta. Možda, mada ne mora biti.

Sama reč teatar ispisuje se u ovaj zemlji velikim slovima. Dotacije su ponekad škrte, ponekad dovoljne. Ali je zato umetnik na izuzetno visokom nivou. Imali smo prilike, ne malo puta, da u majičici-domaći pozdravljamo aplauzima umetnika-gosta i da ga izazivamo nebrojeno puta pred zavesu dok smo prema našim umetnicima umeli da budemo i te kako nedarežljivi. Prva predstava koju sam video u Budimpešti ostavila je, bez ikakve sumnje, najdublji utisak na mene. Mada se tu i tamo moglo tražiti i naći zamerki reditelju, glumcima i ostalim poslenicima scene, ipak kao neizbrisiva prisutnost ostade u meni jedan zaglušeni aplauz. Igran je te večeri dve stotine dvadeset i peti put (i, u prepunom pozorištu „Madač“ (i) Vilijamsov „Tramvaj nazvan težnja“. Posle nekoliko uvodnih replika pojavila se na sceni i glavna junakinja drame — Blanaš, koju je tumačila izvršna Toimai Klari. Vešto, režijski, zamišljeno, ona je morala da prođe du binom cele pozornice da bi, na kraju, tek negde kod proscenijuma, zavvonila na vratima svoje sestre, Stele. Tog njenog izlaska sećaću se uvek po nesvakidašnjem priznanju (ne odanosti) publike umetniku. Umesto ruskog „spasiba“, umesto italijanskog „bravisimo“ ovo dolaženje, bolje reći svaki korak, pratili su čas slepljeni, čas raz-vojeni članovi gledalaca. A ima ih lepe zahvalnosti nego bezrezervno prihvatiti glumca pri prvog njegovoj pojavi,

dok još ni rečju nije izgovorio? Znam samo da ovako šta nije doživio čak ni toliko prehaljenji Hamlet Gabor Mikloša. Uopšte, pozorišnih ponesenosti i umetničkih padova ima ovde kao i kod nas. Ali skanirana i pereca nema. Dve stvari naizgled nespeljive. Ali operiski ili dramski umetnici, svedjeto, dobivaju ovde salve aplauza kakve se u našim pozorišnim kućama retko čuju. A perece! One su postale sastavni deo teatarskog ambijenta. Gledaoca ne naviknutog na krckanje ili šuškanje to u početku nervira. Posle izvesnog vremena uhvatite se kako se, sasvim nesvesno, smeškate ljubaznoj prodavačici, koja nesumornim glasom, nudi „perece, sveže perece“, da biste samo nekoliko dana kasnije poluznenađeno primećili kako za vreme nastavljanja tvrdoglavom „brzinom, jer u kompleks bivših dvorskih zgrada treba smestiti skoro sve današnje kulturno blago — od nacionalne biblioteke, čijim su fondovima zasuti čak i hodnici, pa do Pozorišnog instituta, čiji saradnici, sedeći takođe u hodnicima, očekuju sa nestipljenjem što skoriji seobu. Ali sve će biti restaurirano i do detalja verno originalu. Jasno, na kraju će u jednu od zgrada biti ugrađena memerna ploča sa uklesanim napisom da je spomenik „pod zaštitom države, da se pre restauracije na tom mestu nalazilo to i to, da je sagrađen te i te godine, a definitivno obnovljen tada i tada. Madari kao da se uporno trude da dokažu da za njih ništa nije tako sveto kao prošlost.

Medutim, samo ovako govoriti o gradu koji je svojim ulicama umeo da da imena nezaboravka, mimize, kozoroga, palme, zmije, lahara, šećera ili fatamorgane bilo bi nepravično. Njegov sastavni deo su i sedam stotina četrdeset parkova, šestostruki dvorredi, espresoi, čarde, krčme, kafane, restorani, madarski specijaliteti ili ciganska muzika. Ako zavirite u bilo koji budimpeštanski espresso — „Emke“, „Sunčev zrak“, „Biser Budima“, „Kiosk u Tvrđavskoj bašti“ ili „Anu“ — doćećate vas preljubivo kelnerski osmeh, čija je prednost u tome što ste posluženi najkasnije za tri minuta. I znajte da vam ni jednog trenutka neće biti dosadno. Klaviristkinja, klavirista, manji džez-sastav ili jednostavno džuz-boks, kao što je onaj u „Ani“ gde se skupljaju „padavičari“ — dugih gosa zvučnici zvučaku gumu i klataci se u ritmu bat-muzike, pokušate da vam prekrate vreme najnovijim šlagerima. Sa restoranim je već drugojačije. Čak ako

ste i stranac nećete moći da udete bez kravate. Osmeh broj trideset i šest, kao u šali nazivaju portire, zamolite vas da ne narušavate davno utvrđeni kućni red. Možda i zbog toga što će neumorni kapelmajstor pokušati da sa još nekoliko molina, cimbalom i basom odsvira pojedine stavove Listove „Madarske raspodje“, Grigovu „Solvejginu pesmu“ ili Bramosove „Madarske igre“. I svaki od ovih umetnika guda, počev od najnepoznatijeg pa do proslavljenog Lakatoša iz „Matijinog podruma“, želi i vama nešto da odsvira. A svi znaju i „Marš na Drinu“ i „Tamo daleko“.

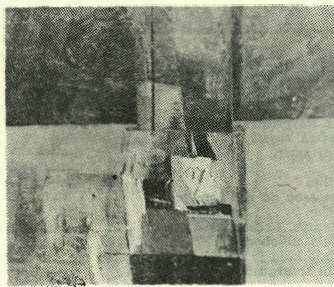
O svemu, pak, manj časnom ili nečasnom razgovarajte naši susedi sa vama, kao jugoslovenskim prijateljem, otvoreno i bez ustezanja. Ispričate vam o svome, istini za volju ne novom slavnom, filmu „Hladni dan“ — novosadskoj raciji iz januara 1942 —, govoriće vam o tome da je Debrece, pre Budimpešte, bio oslobođen od jedinica Crvene armije i da je do povlačenja Nemaca ostao prestonicom Madarske, po drugi put od dolaska Arpadovića u ove krajeve, da su 1956. bile rafalima izrešetane umetničke slike od kojih neke ni do danas nisu restaurirane, da su te iste godine, toga meseca, preplasieni ljudi umirali od infarkta i odrešeće vas zatim sasvim mirno i jednostavno, obično, ljudski na Kerpeško groblje. Tamo gde možete da vidite spomenike onima koji su se borili za doslednu primenu socijalističkih principa, tamo gde su poredane po strogom, vojničkom, redosledu urne boraca za bolje danas. Pokazate vam, sa istim ponosom, grob velikog pesnika Jozefa Atile kao i naknadno rehabilitovanog Rajka, muzoleži Košuta i gvozdeni sarkofag Aranjija. Možda će malo potcrveneti zbog skućenog prostora dočeljanog, piscu prelepih stihova o „Lepoi, lonoj, Vereš-martiju — za koje tvrde da su još neprevaziđeni u literaturi, ali će zato živnuti ka da vas dovedu do velelepne grobnice Jokaj Mora (našeg Jasé Ignjatovića) ili nedamašne čarobnice scene Blaha Lujze, kojoj je svoje posebno užavanje ukazao i moćni Kuč česar Ferenc Jozef I.

Ima, medutim, na Kerpeškom groblju jedan osamljen spomenik. I sve ovo, sve ove medicije o gradu i njegovim usputnostima, o njegovim uspesima i dovinucima, proizaše su zbog pesnika koji je sebe nazvao rodakom smrti. Idući jednom od glavnih aleja, zasutim delom, davno već opalim i smrzutim lišćem, razgledajući grobnicu porodice Petefi, čiji najproslavljeniji potomak nikada nije pronađen posle bitke kod Segešvara, prilazio sam nekako polubojazljivo Adijevom grobu. Išao sam u susret tom kamenom rodaku gospe sa kosom uzbuđen kao dečaci prvi put ispričanom pričom o noći. Ne verujem da je bilo više od četiri sata posle dne. Ne verujem, jednostavno, jer znam da ni na jednom drugom mestu dvojica mladića, koja su žurila pesnikovom grobu, u ove porodne dane nisu mogli kupiti ružin pupoljak — do od prodavačice cveća na ulici. Približili su se sedećem pesniku, skinuli svoje dočke kape, bacili u stranu beli papirni omot i skoro tačno u skršteno ruke davno umrlog družbenika smrti stavili crvenu ružu. (Negde, sasvim na dnu, na postamentu, uklesano je samo A. I. treba li u ovoj zemlji pesničkih kultura ispisati nešto više? Protrljali su svoje prozeble ruke, poklonili se još jednom pesniku o kome znaju sve i od koga znaju sve, i otišli; da dvojica dečaka, ispraznjenih džepova, jer su za poslednjih deset forinti, ne razmišljajući o odricanju, poklonili na Kerpeškom groblju crveni ružin pupoljak Adiju.

KNJIGA

Nestat čes ti sa ovog traga sigurnosti. Ja to postojano znam, kao što poznaje ime n svih planina svojeg malog zamka. Dok se nećuno približavam tom vječnom toku, znam neću nas sapatati ova govostasna rječ u lagodnom zaklonu večeri. Nije to raspršeni obzor ni dovršena tratinja, to se postojani stub uzoholio i sad će svakoj visini dati svoje ime; nanos gorčine tih se svrstava u poglavlja radi preglednosti. Listam ja tu knjigu i sve mislim: možda će tako neznatna i mala, možda ipak negdje na zadnjim stranama, na nekoj ivici ili rubu tvrdog uveza, možda će se sasvim nenadno obrnuti i stići te u času odluke. Ništa drugo do sigurni trag stopala i glas koji se čvrsto hvata na svakom nehajnom tlu. Uz malo postojanosti ispunila bi se tvoja pjesma i premašila te u dohvat.

Voljno sjećanje, koje me prinosiš tom tvrdom humku sreće. Razmišćem pomalo zdandje tvoje pokorne ruke, gledam te tako mućne temelje i sve mi se čini: tvoje postojte biva sve slabije. Ona mjesta koja su bila prekrivena dubokom šumom, izjednačuju se sa blagom vrljeti istrošene visine, sa smežuranim putevima kojima se bivše ti je podastire. Oble gradilice koje su sa mnogo poleta podizale tvoje kule osmatračnice, spuštaju se nakon dosegute putanje. Tvoje postojte biva sve slabije, iako ti oči vedro sjaje, ne razabirući razorne puteve koji nadiru smjelim liticama. Ta gordost ni za čija vrata.

Ijerkka mikka

7501221

vai

VAL

Kad kažem: sveprisustvo neba, mislim na herbat sunca koje ga sputano svjetlom u svo je središte pribire. Eto takva smjelost vatre, nanos mora bi da se bijegom u svojim grudima utamniči.

I kako da se riječ oblikom zamijeni, a cvijet stapkom obuhvati?

Vodo, svijete u jednom krčagu da treptiš zatečena novom dubinom.

Gledam gdje ustaješ iz sebe: bistrina ti oku mjera, zamah tek da uzvisi težnju. Kad ti izgonom jato kapljica smrt udvostručava,

va, opet se svojim tijelom u vječnost promećeš. Prostor, koji me trepetom u žareni znak tjerate očima od horizonta šireni.

Od nepresuše divljine ta prenagljava glad, to stepenovanu obilje visina!

I već bi more da te od nove britkosti sačini.

BRZINA

Tako te pamtim. Gotovo u odsjajima mogućnosti koju otkri-va svaki novi položaj tijela.

Iako su se u kasnu jesen mojim pogledima pripisivala svojstva južnih struja, takva blagost i snaga, zatim žestina ptice preplovljene letom. Na kraju se sasvim obistinilo, kako se predviđalo, sve što je tebi slično potpuno je nestalo, eto prave izuzetnosti vatre. Tako se rodila tvoja druga postojnost. To meko more prerano okrenuto svojoj sliči.

2

Ne mogu sada sasvim ravnodušno preći ovu dolinu, jer znam: krenem li ona će me uputiti tvojoj sasvim presahloj vjernosti, stanem li naći će me sasvim nepostojanu kako te ne razabirem između dva nebeska odsjaja. U okoštalom trenutku ove livade pomalo se nadmeću nerazgovjetna sjećanja. Tako te pamtim.

3

Zaobidem li jedno stablo, drugo nadolazi. Otvorim tvoje lice, pogled izmakne. U neprekidnom promicanju munje, već si odbjegla divljač, nalik određenoj sreći.

Dok se skupljaju usne, pamtim granicu tvojeg sna, onu istu koja se stvarnošću prikazivao. Razgoljenu srčuku, dok je vjeter biovo jači. Lišće se vratilo na prvijalo nježnosti nepovredena tek mi se u titraju neba objavila. Nagoveštaj, ako ne vječnosti a ono bezazlene usmjerenosti tvojem početku.

Tako te pamtim, potpuno izgšana iz svih godišnjih doba. No ipak u mojem prostoru tvoje svjetlo gori sasvim nepromjenjenu.